

บทที่ 1

บทนำ

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาการวิจัย

ความอ่อนแอของครอบครัว เช่น พ่อแม่ขาดความรู้และความพร้อมในการเลี้ยงดูเด็ก ครอบครัวยากจนแม่ต้อง ออกทำงานหารายได้นอกบ้าน ครอบครัวขาดภูมิคุ้มกันมีค่านิยมบริโภควัตถุ ครอบครัวเร่ร่อนย้ายถิ่นตามแหล่งงานก่อสร้าง เป็นต้น ส่งผลให้ครอบครัวบกพร่องหน้าที่ในการอบรมเลี้ยงดูเด็ก มีผลกระทบต่อพัฒนาการเด็กในทุกด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งความอ่อนแอของครอบครัวนำไปสู่การเลี้ยงดูเด็กอย่างไม่เหมาะสม ปล่อยปละละเลย และทอดทิ้งเด็ก

สถานการณ์เด็กที่ประสบปัญหาจากความอ่อนแอของครอบครัว พบว่า มีเด็กเร่ร่อนจรจัดจำนวน 30,000 คน อาศัยอยู่ในชุมชนแออัด ส่วนใหญ่มาจากครอบครัวแตกแยก เคยถูกทารุณกรรมบางส่วนออกมาเร่ร่อนเพื่อหารายได้ช่วยเหลือครอบครัว และหนีตามเพื่อนมาเร่ร่อน เด็กกลุ่มนี้อยู่ในภาวะเสี่ยงสูงต่อการติดยาเสพติดและกลายเป็นผู้ค้า การขายบริการทางเพศ และอาชญากรรม เนื่องจากถูกทำร้าย ถูกล่วงละเมิดทางเพศ และการเจ็บป่วย ซึ่งขณะนี้มืองค์กรของภาครัฐและองค์กรเอกชนเข้าช่วยเหลือได้เพียง 5,000 คน ยังมีเด็กเร่ร่อนจำนวนมากในหลายพื้นที่ที่รอความช่วยเหลือกว่า 15,000-20,000 คน สิ่งที่เด็กในกลุ่มนี้ต้องการคือ การช่วยเหลือต่อเนื่องระยะยาว ซ่อมแซมสภาพพื้นฐานในชีวิต และช่วยเหลือเยียวยาครอบครัว เด็กติดเชื้อ เอชไอวีจำนวน 50,000 คน ซึ่งติดเชื้อเอชไอวีจากพ่อแม่ จึงมีจำนวนไม่น้อยที่เป็นทั้งเด็กกำพร้าและติดเชื้อ เอชไอวี ต้องเผชิญกับปัญหาทางสุขภาพ และขาดการยอมรับจากสังคม ทำให้เข้าไม่ถึงบริการด้านสุขภาพ การส่งต่อเด็กกระหว่างองค์กรไม่เป็นความลับ และเด็กไม่สามารถอยู่ร่วมกับครอบครัวได้ เด็กกำพร้าถูกทอดทิ้งจำนวน 88,730 คน ซึ่งถูกทอดทิ้งตามโรงพยาบาล สถานรับเลี้ยงเด็ก และที่สาธารณะ โดยมีสาเหตุจากแม่ที่อยู่ในวัยเรียน และแม่ที่ไม่สามารถเลี้ยงลูกได้ เด็กกลุ่มนี้ต้องการความรักความเอาใจใส่เป็นพิเศษ เพื่อให้เด็กสามารถปรับตัวกับสังคมได้ เด็กถูกบังคับใช้แรงงานโดยเฉพาะเด็กอายุต่ำกว่า 15 ปีที่ถูกบังคับเป็นแรงงานอย่างผิดกฎหมาย มีจำนวน 10,000 คน ซึ่งมีจำนวนมากที่เข้าไม่ถึงระบบการคุ้มครองของกฎหมายและบริการทางสังคม ความต้องการของเด็กกลุ่มนี้คือ ความช่วยเหลือทั้งทางสุขภาพ จิตใจ และโอกาสกลับสู่ระบบการศึกษา การมีงานทำที่มั่นคงเพื่อหนีความยากจนในอนาคต เด็กถูกบังคับให้ค้าประเวณี รวมถึงเด็กที่ทำงานในสถานบริการ เช่น สนุกเกอร์คลับ ผับ คาเฟ่ เป็นต้น มีจำนวนไม่ต่ำกว่า 25,000 คน เด็กกลุ่มนี้จำเป็นต้องได้รับความช่วยเหลือทั้งทางสุขภาพกายและจิตใจ โอกาสทางการศึกษา รวมถึงกลไกทางสังคมและชุมชนในการให้กำลังใจ เพื่อฟื้นฟูจิตใจ ปลุกจิตสำนึกให้รักศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ การฝึกฝนอาชีพให้มีความรู้ เด็กติดยาเสพติดมีจำนวน 10,000 คน โดยกระจายอยู่ในเขตกรุงเทพมหานครและเมืองใหญ่ รวมถึงพื้นที่ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ เด็กกลุ่มนี้มีความต้องการฟื้นฟูสภาพร่างกาย สมอง การเยียวยาจิตใจและคืนความมั่นใจในการกลับสู่สังคมและชุมชน ตลอดจนการศึกษาทั้งสายสามัญและสายอาชีพ เด็กยากจนพิเศษหรือเด็กที่ครอบครัวมีรายได้รวมกันไม่เกิน 20,000 บาทต่อปี มีจำนวน 2,978,770 คน เด็กกลุ่มนี้ต้องการ

การสนับสนุนโอกาสทางการศึกษาที่มีคุณภาพตั้งแต่ปฐมวัยจนถึงขั้นสูงสุดตามศักยภาพ (สำนักงานส่งเสริมสังคมแห่งการเรียนรู้และคุณภาพเยาวชน (สสค.), 2555, ย่อหน้า 3)

เด็กในสถานการณ์ดังกล่าวข้างต้น ในระหว่าง พ.ศ. 2551 ถึง พ.ศ. 2552 มีเด็กจำนวน 11,079 คนที่ไม่ได้อยู่ในความดูแลของครอบครัว ในจำนวนนี้ มีเด็ก 6,338 คน (คิดเป็นร้อยละ 57) ที่อาศัยในบ้านเด็กกำพร้าและศูนย์ฟื้นฟู และเฉพาะอยู่ในสถานสงเคราะห์เด็กก่อน (ช่วงอายุระหว่างแรกเกิด-6 ปี) ของกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ มีจำนวนทั้งสิ้น 1,731 คน เป็นเด็กชาย 970 คนและเด็กหญิง 761 คน เป็นเด็กทารกที่รับใหม่ในสถานสงเคราะห์เด็กก่อนในระหว่างเดือนตุลาคม พ.ศ. 2551 ถึงเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2552 เท่ากับ 349 คน เป็นเด็กชาย 193 คนและเด็กหญิง 156 คน (องค์การทุนเพื่อเด็กแห่งสหประชาชาติ (ยูนิเซฟ) แห่งประเทศไทย, 2554, น.57)

เด็กในสถานสงเคราะห์เด็กมีภูมิหลังทางครอบครัวที่แตกต่างกัน มีประสบการณ์เผชิญปัญหาชีวิตที่ซับซ้อนกว่าเด็กที่อาศัยในครอบครัว เช่น เด็กทารกถูกทำแท้งเถื่อนแต่ไม่สำเร็จ เด็กกำพร้าถูกทอดทิ้งในถังขยะตั้งแต่แรกเกิด เด็กหญิงถูกพ่อแท้ข่มขืน เด็กติดเชื้อเอชไอวี เด็กถูกใช้เป็นแรงงานก่อสร้าง เด็กถูกใช้เป็นคนขายยาเสพติด เด็กที่ครอบครัวยากจนไม่มีแม่ปจจัยสี่ เด็กเร่ร่อนไม่มีที่อยู่อาศัย เด็กขอทาน เป็นต้น เด็กเหล่านี้มีต้นทุนชีวิตน้อยกว่าเด็กปกติที่อาศัยในครอบครัว จำเป็นต้องได้รับสวัสดิการสังคมเพื่อให้หลักประกันทางสังคมที่เอื้อให้เด็กเหล่านี้สามารถดำเนินชีวิตอย่างมีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ส่งผลให้มีพัฒนาการสมวัยเช่นเดียวกับเด็กปกติที่อาศัยในครอบครัว

สถานสงเคราะห์เด็กเป็นสถานรองรับเด็กประเภทหนึ่งตามพระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พ.ศ. 2546 ที่ให้การอุปการะเลี้ยงดูและพัฒนาเด็กอายุแรกเกิดถึง 18 ปี ที่กำพร้า ถูกทอดทิ้ง ไร้ที่พึ่ง ได้รับผลกระทบจากโรคเอดส์ และบิดามารดาหรือผู้ปกครองไม่สามารถให้การอุปการะได้อย่างเหมาะสม โดยให้บริการปัจจัย 4 การดูแลรักษาพยาบาล พัฒนาการด้านร่างกาย จิตใจ การศึกษา การฝึกอาชีพ นันทนาการ การติดตามสืบหาครอบครัว การจัดหาครอบครัวทดแทน ตลอดจนการอบรมขัดเกลาด้านจริยธรรม เพื่อเตรียมความพร้อมแก่เด็กในการกลับคืนสู่ครอบครัวและสังคม (กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ, 2556, ย่อหน้าที่ 3) มีงานวิจัยยืนยันว่าการจัดสวัสดิการสังคมในสถานสงเคราะห์เด็กส่วนใหญ่เป็นบริการสังคมทั่วไปขั้นพื้นฐานเพื่อทำบทบาทหน้าที่เป็นครอบครัวทดแทนแก่เด็กในสถานสงเคราะห์ ดังผลการวิจัยของอำไพรัตน์ อักษรพรหม (2553) พบว่า การจัดสวัสดิการสังคมของสถานสงเคราะห์เด็กในประเทศไทยปัจจุบัน ส่วนใหญ่เป็นการดูแลเอาใจใส่เด็กในการดำเนินชีวิตประจำวัน เช่น การกิน การทำความสะอาดร่างกายและที่อยู่อาศัย การทำครัว การทำการบ้าน เป็นต้น การอบรมสั่งสอน การดูแลจิตใจ การฝึกทักษะทางสังคม และการจัดหาเครื่องอุปโภคบริโภค เป็นต้น โดยมีบุคลากรในสถานสงเคราะห์เด็กทำหน้าที่เป็นพ่อหรือแม่ทดแทนแก่เด็ก โดยจัดให้พี่เลี้ยงเด็ก 1 คน ดูแลเด็ก 25-30 คน นักสังคมสงเคราะห์ 1 คน นักจิตวิทยา 1 คนต่อเด็กทั้งสถานสงเคราะห์ประมาณ 100-300 คน จะเห็นว่าแม่สถานสงเคราะห์เด็กจะจัดบริการสวัสดิการสังคมแก่เด็กในอุปการะแต่เป็นที่น่าสนใจว่าจำนวนเจ้าหน้าที่ที่ทำหน้าที่เป็นพ่อหรือแม่ทดแทนแก่เด็กมีสัดส่วนที่ต่ำกว่าเกณฑ์มาตรฐาน จึงมีแนวโน้มที่เด็กในสถานสงเคราะห์เด็กอาจได้รับการดูแลไม่ทั่วถึง ส่งผลให้เด็กในสถานสงเคราะห์เด็กอาจมีพัฒนาการไม่สมวัย หรือมีพฤติกรรมเบี่ยงเบนได้ เนื่องจากไม่ได้เติบโตในครอบครัวที่มีพ่อแม่เลี้ยงดู

เด็กที่ไม่ได้รับการดูแลจากครอบครัว จะขาดความรู้สึกผูกพันระหว่างพ่อแม่และลูก ซึ่งอาจส่งผลเสียร้ายแรงต่อพัฒนาการทางด้านอารมณ์และสังคมของเด็ก เนื่องจากครอบครัวจะให้บทเรียนที่จำเป็นในการพัฒนาด้านอารมณ์ ความรู้สึกเข้าใจผู้อื่น ทักษะทางสังคมและตัวตนของเด็ก เด็กที่ได้รับการเลี้ยงดูในสถานสงเคราะห์ตั้งแต่อายุต่ำกว่า 3 ปี จะส่งผลให้เด็กปิดกั้นการเรียนรู้และพัฒนาทางการทางอารมณ์ของเด็กอย่างมาก (องค์การทุนเพื่อเด็กแห่งสหประชาชาติ (ยูนิเซฟ) แห่งประเทศไทย, 2554, น.56) ในทางกลับกัน Day (2010, pp. 13-14) อธิบายว่าลักษณะครอบครัวในปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไป มีครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวจำนวนมากที่พ่อแม่ต้องทำงานหาเลี้ยงชีพและไม่มีเวลาเลี้ยงดูลูกในวัยเด็กด้วยตนเอง จึงเชื่อว่าพี่เลี้ยงเด็กสามารถอบรมเลี้ยงดูเด็กได้ดีพอๆ กับที่พ่อแม่เลี้ยงดูเด็กด้วยตนเอง ทำให้การให้บริการพัฒนาคุณภาพชีวิตมุ่งที่ปัจเจกบุคคลมากกว่าครอบครัว จึงมีการเสริมพลังและเสริมสร้างคุณภาพชีวิตของปัจเจกบุคคลมากกว่าการปฏิบัติงานที่ใช้ครอบครัวเป็นฐานหรือครอบครัวเป็นศูนย์กลาง ซึ่งสอดคล้องกับผลงานวิจัยของวารการ ทรัพย์วิริยะปกรณ (2551, น. 117-119) พบว่า สถานสงเคราะห์เด็กเป็นเสมือนบ้านหลังหนึ่งของเยาวชนผู้พักพิง บ้านหลังนี้ต้องร่มเย็นพอที่จะสรรสร้างสิ่งดีงามให้กับเยาวชน ทั้งปกป้องให้ปลอดภัย สร้างความอบอุ่น ความไว้วางใจ เข้าใจในความรู้สึกอย่างถ่องแท้ และพร้อมเสมอที่จะทำทุกวิถีทางเพื่อให้เยาวชนผู้พักพิงเหล่านี้เกิดความสุข ตลอดจนบ่มเพาะประสบการณ์อันดีงาม เพื่อให้พวกเขาก้าวออกไปสู่สังคมอย่างคนที่มีคุณลักษณะที่สามารถสร้างสรรค์คุณค่าให้เกิดขึ้นกับตนเอง และสังคมต่อไป การใช้ชีวิตร่วมกับเด็กอื่นที่มีลักษณะเดียวกันในสถานสงเคราะห์เด็กทำให้เกิดความรู้สึกที่ดี และมีความสุขเวลาที่ได้ทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน นอกจากนี้ยังเกิดความรู้สึกปลอดภัยเหมือนอยู่ “บ้าน” ลักษณะดังกล่าวเกิดจากกระบวนการจัดการของสถานสงเคราะห์ที่ตระหนักต่อความต้องการพื้นฐานของเด็ก กล่าวคือ สถานสงเคราะห์พยายามเอื้อสิ่งที่จะตอบสนองให้เด็กเกิดความรู้สึก “ขาด” น้อยที่สุด ตั้งแต่การกำหนดให้มีเจ้าหน้าที่ที่ทำหน้าที่เป็น “พ่อ แม่” หรือ “พี่เลี้ยง” ที่คอยดูแลชีวิตความเป็นอยู่ “กิน อยู่ หลับนอน” ในบ้านหลังเดียวกัน สนับสนุนด้านปัจจัยสี่อย่างครบถ้วน ไม่ว่าจะเป็น เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม บ้านที่พักอาศัย การดูแลรักษาพยาบาล และอาหารที่มีประโยชน์ ตลอดจนเป็นที่ปรึกษาเมื่อเด็กเกิดความรู้สึกไม่สบายใจ ทั้งนี้เพื่อต้องการให้เด็กที่เข้ามาอยู่เกิดความรู้สึก อบอุ่น ปลอดภัย ไม่ถูกทอดทิ้ง เมื่อเด็กโตก็จัดให้ได้รับการศึกษาอย่างถ้วนหน้า ตามศักยภาพที่เด็กมี และยังมีการจัดฝึกอาชีพเสริม เพื่อเพิ่มพูนทักษะ ให้สามารถมีความรู้ติดตัวเพื่อไปประกอบอาชีพอิสระได้ เด็กในสถานสงเคราะห์จึงได้สะท้อนภาพอนาคตของตนเองตามศักยภาพอย่างชัดเจน ตลอดจนสามารถวางแผนการดำเนินชีวิต ที่จะก้าวสู่เป้าหมายอนาคตที่ตนต้องการ แม้ว่าบางคนประสบกับปัญหานานัปการ เช่น ความรู้สึกเบื่อหน่ายในการเรียน ความเหงา คิดถึงครอบครัว เป็นต้น แต่ความรู้สึกเหล่านี้มิได้บั่นทอนต่อภาพอนาคตที่วาดหวัง ทั้งนี้อาจเนื่องจากเหตุจูงใจที่มีอิทธิพลเหนือกว่าความรู้สึกอันเป็นอุปสรรคเหล่านั้น อันได้แก่ ความฝันที่จะมีครอบครัวที่มีความสุข มีฐานะที่ดีขึ้น ทุกคนในครอบครัวได้อยู่กันพร้อมหน้า และการทำเพื่อไม่ให้แม่ผิดหวัง เป็นต้น แสดงว่าสถานสงเคราะห์เด็กสามารถอบรมบ่มเพาะเด็กในสถานสงเคราะห์ให้มีแรงขับใฝ่สำเร็จและก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป

การพัฒนาให้เด็กมีแรงขับใฝ่สำเร็จและก้าวหน้ายิ่งขึ้นไปเป็นส่วนหนึ่งของพัฒนาการสมวัยของเด็ก ดังพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) (2554, น. 21) อธิบายถึงคุณสมบัติของเด็กไทยที่มีความพร้อมที่จะอยู่ในสังคมประการหนึ่งคือมีพื้นฐานจิตใจที่มุ่งมั่นจะพัฒนาชีวิตของตนให้เจริญงอก

งามขึ้นไปจนเต็มสุดศักยภาพแห่งความเป็นมนุษย์ของตน ใช้ปัญญาพาชีวิตถึงจุดหมาย ซึ่งมีความหมายถึงมีแรงขับไฟสำเร็จและก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป ดังนั้นการพัฒนาเด็กวัยรุ่นให้มีแรงขับไฟสำเร็จและก้าวหน้ายิ่งขึ้นไปจึงเป็นบทบาทสำคัญของครอบครัว รวมทั้งสถานสงเคราะห์เด็กที่ทำหน้าที่เป็นครอบครัวทดแทนแก่วัยรุ่นในอุปการะ

อิทธิบาทสี่เป็นหลักปฏิบัติตามศาสนาพุทธให้เกิดแรงขับไฟสำเร็จและก้าวหน้า เป็นหลักปฏิบัติให้บรรลุถึงความสำเร็จตามที่ตนประสงค์ ประกอบด้วยคุณธรรม 4 ประการ ได้แก่ ฉันทะ ความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น วิริยะ ความพากเพียรในสิ่งนั้น จิตตะ ความเอาใจใส่ฝักใฝ่ในสิ่งนั้น และวิมังสา ความหมั่นสอดส่องในเหตุผลของสิ่งนั้น เมื่อปฏิบัติคุณธรรมทั้งสี่ดังกล่าวย่อมประสบความสำเร็จในสิ่งที่ไม่เหน็ดเหนื่อยของมนุษย์ (พุทธทาสภิกขุ, 2528. น.64) ดังนั้นอิทธิบาทสี่จึงเป็นหลักปฏิบัติที่สมควรนำมาใช้เป็นเครื่องมือปลูกฝังวัยรุ่นให้มีแรงขับไฟสำเร็จและก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป เนื่องจากวัยรุ่นเป็นวัยที่กำลังก่อร่างบุคลิกภาพส่วนบุคคล พฤติกรรมที่วัยรุ่นแสดงออกบ่อยๆ ซ้ำๆ จะพัฒนาเป็นอุปนิสัยประจำตัวเมื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่ เมื่อวัยรุ่นถูกปลูกฝังให้มีอิทธิบาทสี่จนเป็นอุปนิสัยประจำตัวแล้ว คุณลักษณะนี้ของบุคลิกภาพก็จะคงอยู่กับวัยรุ่นนั้นจนเติบโตเป็นผู้ใหญ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัยรุ่นในสถานสงเคราะห์เด็กที่จะต้องได้รับการปลูกฝังให้มีวินัยในตนเอง สามารถพึ่งพาตนเองได้ อยู่ในสังคมอย่างมีภูมิคุ้มกันที่จะไผ่ดี สร้างความสำเร็จแก่ชีวิตตนเอง และสร้างประโยชน์แก่สังคม

ประเทศไทยปัจจุบันมีสถานสงเคราะห์เด็กภาครัฐจำนวน 17 แห่ง กระจายอยู่ทุกภูมิภาคทั่วประเทศ แต่ละแห่งมีหน้าที่ในการเลี้ยงดูและพัฒนาเด็กด้วยการจัดบริการสังคมด้านต่างๆ แก่เด็กในอุปการะ ให้เด็กมีพัฒนาการสมวัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริการสังคมด้านการศึกษา การฝึกอาชีพและจัดหางาน สังคมสงเคราะห์ และนันทนาการ เป็นบริการที่ส่งเสริมและพัฒนาเด็กให้มีโอกาสค้นหาความสนใจและความถนัดของตนเอง ได้ทดลองฝึกอาชีพที่สนใจ ชัดเกล้าให้มีความอดทน ขยัน หมั่นเพียร ปลูกฝังการเอาใจใส่ต่อการเรียนและการทำงานที่ได้รับมอบหมายจนประสบความสำเร็จ รวมทั้ง ให้เด็กได้ฝึกฝนการคิดตัดสินใจด้วยตนเองอย่างมีเหตุผล ลักษณะของการจัดบริการสังคมดังกล่าวข้างต้นสอดคล้องกับกลไกของอิทธิบาทสี่ที่ให้เกิดการกระทำตามแนวคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) (2556, น.972-974, 989) และกลไกของอิทธิบาทสี่ในการสู่ความสำเร็จตามแนวคิดของพุทธทาสภิกขุ (2528, น.65; 2549, น.106, 108-111, 123- 125)

การวิจัยเกี่ยวกับบริการของสถานสงเคราะห์เด็กที่ส่งเสริมอิทธิบาทสี่แก่วัยรุ่นในอุปการะยังไม่มี ผู้วิจัยจึงสนใจจะค้นหาการจัดบริการของสถานสงเคราะห์เด็กที่สามารถพัฒนาอิทธิบาทสี่แก่วัยรุ่นในอุปการะ โดยเลือกบริการของสถานสงเคราะห์เด็กที่เน้นการเตรียมเด็กให้เติบโตอย่างสามารถพึ่งพาตนเองได้ และประสบความสำเร็จในชีวิต เมื่อถึงวัยพ้นการสงเคราะห์ตามที่กฎหมายกำหนด ซึ่งมี 4 ด้าน ได้แก่ การศึกษา การฝึกอาชีพและจัดหางาน สังคมสงเคราะห์ และนันทนาการ นอกจากนี้ การเตรียมความพร้อมแก่เด็กให้เติบโตอย่างสามารถพึ่งพาตนเองได้จำเป็นต้องปลูกฝังเด็กให้มีแรงขับไฟสำเร็จและก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป ซึ่งเป็นลักษณะนิสัยที่สอดคล้องกับคุณลักษณะของอิทธิบาทสี่ เพื่อใช้ผลการวิจัยเป็นแนวทางในการพัฒนาเด็กในสถานสงเคราะห์เด็กให้มีอิทธิบาทสี่ที่เป็นแรงขับไฟสำเร็จและก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป เป็นเครื่องมือสำคัญต่อการพัฒนาตนเองให้มีวินัยในตนเอง สามารถพึ่งพาตนเองได้ อยู่ในสังคมอย่างมีภูมิคุ้มกันที่จะไผ่ดี สร้างความสำเร็จแก่ชีวิตตนเอง สร้างประโยชน์แก่สังคม และเป็นพลเมืองดีของประเทศไทยต่อไป

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อสำรวจบริการของสถานสงเคราะห์เด็กที่ส่งเสริมอิทธิบาทสี่แก่วัยรุ่นในอุปการะ

3. กรอบแนวคิดการวิจัย

สถานสงเคราะห์เด็กมีบทบาทในการเลี้ยงดูและพัฒนาเด็กด้วยการจัดบริการด้านต่างๆ เพื่อพัฒนาให้เด็กในอุปการะมีพัฒนาการสมวัย และสามารถพึ่งพาตนเองได้เมื่อถึงวัยพ้นอุปการะ การจัดบริการ 4 ด้าน ได้แก่ การศึกษา การฝึกอาชีพและจัดหางาน งานสังคมสงเคราะห์ และนันทนาการ เป็นบริการที่มุ่งเตรียมความพร้อมแก่เด็กให้เติบโตเป็นวัยรุ่นที่สามารถพึ่งพาตนเองได้ ผ่านกิจกรรมต่างๆ ที่มุ่งให้วัยรุ่นมีใจรักในการเรียน หมั่นค้นคว้าหาความรู้ ทำงานด้วยความเอาใจใส่ และรู้จักคิด ตริตรองด้วยเหตุผล เนื่องจาก วัยรุ่นเป็นวัยแห่งการเรียนรู้เพื่อเตรียมตัวเป็นผู้ใหญ่ มีความต้องการประสบความสำเร็จทั้งเรื่องการเรียนรู้และการเตรียมตัวมีอาชีพการงาน ซึ่งต้องอาศัยจิตใจฝึ่ฝ้ายัน พากเพียร มีสมาธิแน่วแน่ และหมั่นใช้ความคิดสติปัญญา รวมเรียกว่า อิทธิบาทสี่ ประกอบด้วยธรรมะ 4 ข้อ ได้แก่ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา

การวิจัยนี้ใช้คำอธิบายอิทธิบาทสี่ของ พร มลิตอง (2551, น.9-41) ในหนังสือ เรื่อง อิทธิบาท ๔ ซึ่งเป็นหนังสือสอนพระพุทธศาสนาแก่เด็ก ได้รับพระราชทานรางวัลชั้นที่ 1 ในการประกวดประจำปี พ.ศ. 2479 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานเนื่องในงานพระราชพิธีวิสาขบูชา พุทธศักราช 2479 และสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทาน ที่ให้ความหมาย ดังนี้

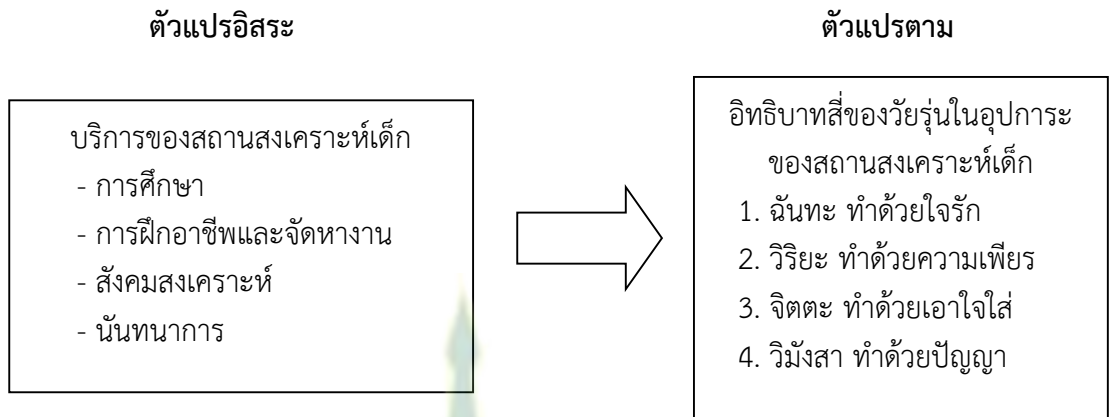
ฉันทะ หมายถึง ความพอใจ ได้แก่ ความรักใคร่ ความชอบใจ ในสิ่งที่ตนเห็นด้วยปัญญาว่าเป็นคุณเป็นประโยชน์แก่ตน และไม่ทำให้คนอื่นต้องเสียหายเดือดร้อน

วิริยะ หมายถึง ความเพียร ได้แก่ ความพยายาม ความบากบั่น และความก้าวหน้าไปข้างหน้า ไม่ถอยหลัง มีลักษณะหมั่นขยันกล้าหาญไม่ย่อท้อ

จิตตะ หมายถึง เอาใจใส่ ได้แก่ ความเอาใจใส่ในสิ่งนั้นไม่วางธุระ ไม่ละเลย เพิกเฉย มีความผูกพันมั่นหมายในสิ่งนั้น

วิมังสา หมายถึง หมั่นตรិตรอง ได้แก่ ความหมั่นพิจารณาเหตุผลในสิ่งนั้น หมั่นพินิจพิเคราะห์ใคร่ครวญสอบสวนให้เห็นเหตุผลต้นปลายในกิจการที่ตนประกอบโดยแจ่มแจ้ง

บริการ 4 ด้านของสถานสงเคราะห์เด็ก ได้แก่ การศึกษา การฝึกอาชีพและจัดหางาน งานสังคมสงเคราะห์ และนันทนาการ จึงสามารถส่งเสริมให้วัยรุ่นในอุปการะมีอิทธิบาทสี่ ได้แก่ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา ซึ่งสามารถแสดงกรอบแนวคิดการวิจัยเป็นภาพดังนี้

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

4. สมมุติฐาน

งานวิจัยนี้มุ่งค้นหาบริการของสถานสงเคราะห์เด็กที่ส่งเสริมอิทธิบาทสี่ของวัยรุ่นในอุปการะ จากกรอบแนวคิดการวิจัยสามารถนำมาเขียนเป็นสมมุติฐาน ดังนี้

4.1 บริการของสถานสงเคราะห์เด็กด้านการศึกษาศสามารถส่งเสริมอิทธิบาทสี่แก่วัยรุ่นในอุปการะได้

4.2 บริการของสถานสงเคราะห์เด็กด้านการฝึกอาชีพและจัดหางานสามารถส่งเสริมอิทธิบาทสี่แก่วัยรุ่นในอุปการะได้

4.3 บริการของสถานสงเคราะห์เด็กด้านสังคมสงเคราะห์สามารถส่งเสริมอิทธิบาทสี่แก่วัยรุ่นในอุปการะได้

4.4 บริการของสถานสงเคราะห์เด็กด้านนันทนาการสามารถส่งเสริมอิทธิบาทสี่แก่วัยรุ่นในอุปการะได้

5. นิยามศัพท์

5.1 สถานสงเคราะห์เด็ก หมายถึง หน่วยงานสังกัดกรมกิจการเด็กและเยาวชน กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ที่ให้ความช่วยเหลือเด็กทั่วประเทศ ประกอบด้วย สถานสงเคราะห์เด็กชาย 11 แห่ง และสถานสงเคราะห์เด็กหญิง 6 แห่ง ได้แก่

5.1.1 สถานสงเคราะห์เด็กชาย คือ สถานสงเคราะห์เยาวชนมูลนิธิมหาราช สถานสงเคราะห์เด็กชายบ้านมหาเมฆ สถานสงเคราะห์เด็กชายบ้านปากเกร็ด สถานสงเคราะห์เด็กชายบ้านเชียงใหม่ สถานสงเคราะห์เด็กชายบ้านราชสีมา สถานสงเคราะห์เด็กชายบ้านหนองคาย ศูนย์สงเคราะห์และฝึกอาชีพเด็กและเยาวชนจังหวัดศรีสะเกษ สถานสงเคราะห์เด็กชายบ้านบางละมุง สถานสงเคราะห์เด็กชายบ้านศรีธรรมราช สถานสงเคราะห์เด็กชายนราธิวาส และสถานสงเคราะห์เด็กชายจังหวัดยะลา

5.1.2 สถานสงเคราะห์เด็กหญิง คือ สถานสงเคราะห์เด็กหญิงบ้านราชวิถี สถานสงเคราะห์เด็กบ้านเวียงพิงค์ สถานสงเคราะห์เด็กหญิงจังหวัดสระบุรี สถานสงเคราะห์เด็กหญิงอุดรธานี สถานสงเคราะห์เด็กบ้านสงขลา และสถานสงเคราะห์เด็กจังหวัดปัตตานี

5.2 บริการของสถานสงเคราะห์เด็ก หมายถึง บริการสังคมที่สถานสงเคราะห์เด็กจัดให้แก่เด็กในอุปการะ ประกอบด้วยบริการสังคม 4 ประเภท ได้แก่

5.2.1 บริการด้านการศึกษา ได้แก่ จัดการสอนเสริมนอกเวลาเรียน จัดบริการห้องสมุด และคอมพิวเตอร์ ทัศนศึกษาออกสถานที่ และการเข้าค่าย

5.2.2 บริการด้านการฝึกอาชีพและจัดหางาน ได้แก่ การจัดหางานที่สอดคล้องกับ ความถนัด การเตรียมความพร้อมด้านอาชีพก่อนออกจากสถานสงเคราะห์

5.2.3 บริการด้านสังคมสงเคราะห์ โดยวิธีการสังคมสงเคราะห์เฉพาะรายและกลุ่มชน เพื่อฟื้นฟูจิตใจ แก้ไข ปรับปรุงพฤติกรรมที่เป็นปัญหาต่อการอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคม ได้แก่ การให้การปรึกษา การให้คำแนะนำในชีวิต การประสานงานระหว่างเด็กกับครอบครัว การดูแลความเป็นอยู่ในชีวิตประจำวัน การดูแลเรื่องการเรียน การอบรมขัดเกลาทางสังคม

5.2.4 บริการด้านนันทนาการ จัดกิจกรรมต่างๆ ทั้งภายในและภายนอกสถานสงเคราะห์ เพื่อการบันเทิงและพักผ่อนหย่อนใจ ที่ส่งเสริมพัฒนาเด็ก ได้แก่ กิจกรรมดนตรี กิจกรรมศิลปะ กิจกรรมกีฬา กิจกรรมวันสำคัญทางศาสนา กิจกรรมวันเทศกาลตามประเพณี ค่ายเยาวชน และโครงการต่างๆ

5.3 อิทธิบาทสี่ หมายถึง หลักธรรมที่ยึดเหนี่ยวจิตใจให้ฝึกฝนและใช้เป็นแนวทางสู่ความสำเร็จ ประกอบด้วย 4 ประการ ได้แก่

5.3.1 ฉันทะ หมายถึง ความพอใจ ใฝ่ใจรักในสิ่งที่ทำ ประกอบด้วย พอใจจะทำงานที่ได้รับมอบหมาย และทำด้วยใจรัก ต้องการทำให้เป็นผลสำเร็จอย่างดี มีใช้สกว่าทำพอให้เสร็จๆ หรือเพียงพอเพราะอยากได้รางวัล มุ่งมั่นต่อการเรียน ต้องการให้มีผลการเรียนดีอย่างสม่ำเสมอ และรักการหาความรู้เพิ่มเติม

5.3.2 วิริยะ หมายถึง มีความเพียร พยายามทุ่มเท ประกอบด้วย ขยันหมั่นกระทำงานที่ได้รับมอบหมายด้วยความพยายาม อดทน เอาธุระ ไม่ทอดทิ้ง ไม่ท้อถอย จนกว่าสำเร็จ ขยันเรียนหมั่นหาความรู้เพิ่มเติม

5.3.3 จิตตะ หมายถึง มีความตั้งใจ ใช้ความคิด ประกอบด้วย เอาใจฝึกฝน ตั้งใจจดจ่อในสิ่งที่ทำ และทำสิ่งนั้นด้วยความคิดไม่ปล่อยจิตใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอย ใช้ความคิดในเรื่องนั้นบ่อยๆ เสมอๆ ทำกิจหรืองานนั้นอย่างอุทิศตัวอุทิศใจ ต่องานที่ได้รับมอบหมายและการเรียน

5.3.4 วิมังสา หมายถึง หมั่นไตร่ตรอง ใช้สติปัญญาสอบสวน ประกอบด้วย หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผล และตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนเกินเลยบกพร่องขัดข้อง ในสิ่งที่ทำนั้นโดยรู้จักทดลอง วางแผน วัดผล คิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุง เพื่อจัดการและดำเนินงานนั้นให้ได้ผลดียิ่งขึ้นไป

5.4 วัยรุ่นในสถานสงเคราะห์เด็ก หมายถึง เด็กที่มีอายุระหว่าง 13-18 ปี ที่อยู่ในอุปการะของสถานสงเคราะห์เด็ก สังกัดกรมกิจการเด็กและเยาวชน กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เป็นเวลารวมไม่น้อยกว่า 1 ปี

6. ขอบเขตการวิจัย

6.1 ขอบเขตด้านประชากร ประกอบด้วย 2 กลุ่ม ได้แก่ วิทยุรุ่นในอุปการะของสถานสงเคราะห์เด็ก และ ผู้ปกครองหรือเจ้าหน้าที่ ในสถานสงเคราะห์เด็ก สังกัดกรมกิจการเด็กและเยาวชน กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์

6.2 ขอบเขตด้านเนื้อหา ได้แก่

6.2.1 ตัวแปรต้น คือ บริการของสถานสงเคราะห์เด็ก แบ่งเป็น 4 ด้าน ได้แก่

- 1) **บริการด้านการศึกษา** ได้แก่ จัดการสอนเสริมนอกเวลาเรียน จัดบริการห้องสมุด และคอมพิวเตอร์ ทัศนศึกษาสถานนอกสถานที่ และการเข้าค่าย
- 2) **บริการด้านการฝึกอาชีพและจัดหางาน** ได้แก่ การจัดหางานที่สอดคล้องกับ ความถนัด การเตรียมความพร้อมด้านอาชีพก่อนออกจากสถานสงเคราะห์
- 3) **บริการด้านสังคมสงเคราะห์** ได้แก่ วิธีการสังคมสงเคราะห์เฉพาะรายและกลุ่ม ชน เพื่อฟื้นฟูจิตใจ แก้ไข ปรับปรุงพฤติกรรมที่เป็นปัญหาต่อการอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคม
- 4) **บริการด้านนันทนาการ** ได้แก่ กิจกรรมชมรม กิจกรรมกีฬา กิจกรรมวันสำคัญ ต่างๆ โครงการต่างๆ

6.2.2 ตัวแปรตาม คือ อิทธิบาทสี่ ประกอบด้วย 4 ประการ ได้แก่

- 1) **ฉันทะ** ได้แก่ พอใจจะทำงานที่ได้รับมอบหมาย และทำด้วยใจรัก ต้องการทำให้ เป็นผลสำเร็จอย่างดี มิใช่สักว่าทำพอให้เสร็จๆ หรือเพียงเพราะอยากได้รางวัล มุ่งมั่นต่อการเรียน ต้องการให้มีผลการเรียนดีอย่างสม่ำเสมอ และรักการหาความรู้เพิ่มเติม
- 2) **วิริยะ** ได้แก่ ขยันหมั่นกระทำงานที่ได้รับมอบหมายด้วยความพยายาม อุตุน เอาจริง ไม่ทอดทิ้ง ไม่ท้อถอย จนกว่าสำเร็จ ขยันเรียน หมั่นหาความรู้เพิ่มเติม
- 3) **จิตตะ** ได้แก่ เอาใจฝักใฝ่ ตั้งใจจดจ่อในสิ่งที่ทำ และทำสิ่งนั้นด้วยความคิดไม่ ปล่อยจิตใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอย ใช้ความคิดในเรื่องนั้นบ่อยๆ เสมอๆ ทำกิจหรืองานนั้นอย่างอุทิศตัว อุทิศใจ
- 4) **วิมังสา** ได้แก่ ใช้ปัญญาสอบสวน คือ หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญตรวจตรา หาเหตุผล และตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนเกินเลยบกพร่องขัดข้อง ในสิ่งที่ทำนั้นโดยรู้จักทดลอง วางแผน วัตถุประสงค์ไว้แก้ไขปรับปรุง เพื่อจัดการและดำเนินงานนั้นให้ได้ผลดียิ่งขึ้นไป

7. ประโยชน์ที่ได้รับจากผลการวิจัย

7.1 นักวิจัยนำผลการวิจัยไปต่อยอดพัฒนาโปรแกรมเสริมสร้างอิทธิบาทสี่แก่เด็กและเยาวชน ให้มีคุณสมบัติของเด็กไทยที่มีความพร้อมที่จะอยู่ในสังคม

7.2 นักวิจัยนำผลการวิจัยเสนอต่อกรมกิจการเด็กและเยาวชน กระทรวงการพัฒนาสังคม และความมั่นคงของมนุษย์ เพื่อประยุกต์ใช้ผลการวิจัยเป็นแนวทางในการพัฒนาการทำหน้าที่ของ สถานสงเคราะห์เด็กที่เสริมสร้างอิทธิบาทสี่ของเด็กในอุปการะ

7.3 สถาบันการศึกษาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องประยุกต์ใช้ผลการวิจัยเป็นแนวทางในการ จัดการเรียนการสอนที่เสริมสร้างอิทธิบาทสี่แก่เด็กและเยาวชน